

Военната окупация съпоставка с гражданскоправни институти

гл. ас. д-р Мария Желева

Military occupation: comparison with civil law terms: *The report is a part of a larger research, concerning the legal nature of military occupation. It's purpose is to find an answer to the question how much the occupation contains a mixture of civil law, public law and international law relationships. To this end the author is juxtaposing the occupation with possession, contract, sequestration, assignment of menagement_*

Key words: *Military occupation, civil law, contract, possession, sequestration, country, sovereignty, law theory.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Една от проекциите на държавния суверенитет в рамките на държавните граници е териториалното върховенство. То може да бъде ограничено от страна на други субекти на международното право по различни начини, които включват не само договаряне на основата на равнопоставеността, но често и субординация. Случай на подобно ограничаване е окупацията. Най-старото схващане за нея идва от римското право, където окупацията представлява първичен способ за придобиване на “ничия” земя /и много по-късно узаконен в международните отношения с доктрината Монро/. Класическата представа за този институт, изработена в хода на двете Хагски конференции /1899 г., 1907 г./, е свързана с отношенията между две страни по време на война. Правомощията на окупатора произтичат от правото на война, което само по себе си е далеч от представата за чисто право. В юридическата теория е трудно да се намерят понятия, с които те да се обяснят. Независимо от многообразието научни интерпретации, компетенциите му са обусловени от самия факт. Един от начините за изясняване на спецификата на военната окупация, които са приети в литературата, е сравнението с твърдо установени юридически понятия от частното право: например с договора, владението, ползването, възлагането на управление, или секвестрането[4, с. 169-172; 9, р. 305].

ИЗЛОЖЕНИЕ

Доколкото окупацията е източник на задължения в тежест не само на военните власти, а и на местното население, съществуват опити за оприличаването ѝ с договора, близки до концепцията за “обществения договор”. Според някои автори в миналото /Pasquale Fiore/, установяването на чуждата армия на завладяната територия при отсъствие на съпротива от страна на населението поставя началото на “един вид морален договор, един вид правна общност, която налага на жителите да се въздържат от всякакъв вид враждебни действия и ги задължава да приемат като необходимост подчинението на заповедите на победителя, и която от друга страна налага на победителя задължението да защитава жителите и да осигури на всеки от тях упражняването и зачитането на неговите права”[Цит. по: 10, р.306]. Според схващането на класическата цивилистика за договора, негова определяща характеристика, особено на облигационния и търговския договор, е свободата на договаряне, възможността лицата при взаимен интерес доброволно да решават дали, с кого, къде и кога да сключат договор и какво да бъде неговото съдържание. Освен това една от характерните черти на договора в частното право е, че той не само урежда определени отношения, но може да има освен правоприлагаща, правопораждаща и правоохранителна, още и правопрекратаваща функция – такава, каквато окупиранията страна не е в състояние да реализира.[6, с. 18 -19; 7, с. 48]. Доколкото в административните договори едната от страните притежава властнически правомощия[Вж: 8], би могла да се търси известна аналогия с тях, но това не следва да води до ома-

ловажаване на обстоятелството на подчиненост на местното население при окупацията. Елементът на доброволност, присъщ на договорната теория и изискващ от всяка от страните да се ангажира по собствена воля, в материята на окупацията липсва. Тя се постига в резултат от военното превъзходство на едната страна и лишаване от свобода населението, подчинявайки го на чужд авторитет, при това не само различен от неговия суверен, но и ангажиран във враждебни действия по отношение на него [10, р. 306].

Значително по-сполучлив е опитът да се потърси аналогия на военната окупация с владението. Според чистото схващане на римското частно право, владението се разглежда в пряка връзка с правото на собственост – като фактическо отражение на собствеността, фактическа власт върху една вещ, върху която собствеността е правната власт. Въпреки различните дефиниции, правната теория акцентира върху два елемента: 1. “фактическото състояние”, “фактическата власт” върху вещта, “действителната възможност за господство” върху нея, възможността владелецът да я държи “лично, или чрез друго” /*corpus*/ и 2. намерението на лицето да я държи като “като своя” /*animus*/. Тъй като намерението е трудно доказуемо, се предполага, че владелецът държи вещта като своя, до доказване на противното. От посочените признаци следва от една страна, че владението, “не е юридически акт, а фактическо действие” [5, с. 45-46; 2, с. 38; 3, с. 29-30]. От друга страна разпоредбата на Четвъртата Хагска конвенция за законите и обичаите на сухопътната война, разпорежда, че “територията се счита за окупирана, ако тя действително се намира във властта на неприятелската армия” [Цит по: 1, с. 403]. Изхождайки от тези съображения, има основание да се приеме, че и при двата института е налице материалният признак /фактическата власт/. Ако се допусне, че окупаторът се надява да остане възможно най-дълго върху окупираната територия и да стане суверен, така, както владетелят се стреми да запази обекта на владението си и да стане собственник, би следвало, че и субективният елемент /намерението/ е аналогичен.

Въпреки това са налице някои съществени различия. В случаите на класическа война окупаторът се настанява на чуждата територия със сила, дори с насилие и именно тези обстоятелства определят неговото владение. От друга страна той не игнорира присъствието на “легитимния суверен” – дори само с факта на своето съществуване той пречи на окупатора да бъде нещо различно от един администратор [10, р. 308-309].

Ако се отхвърли тезата за идентичност на военната окупация с владението, възниква въпросът: дали тогава чуждите военни власти имат за цел да попречат на владението на суверена, за да не може той да упражнява своите нормални компетенции? Това довежда до търсене на прилика с някои черти от секвестрирането. Преди всичко, подобно на собственика на предмет, подлежащ на секвестриране, териториалният суверен не може да упражнява военната си власт. От друга страна окупаторът разполага със значителни правомощия, осигуряващи поддържането на публичния ред в окупираната страна, нуждите и сигурността на неговата армия. Тези компетенции произтичат от присъствието на войските му върху територията. В същото време той се стреми да избегне опасностите, които съдържа това присъствие на войските му за държавата на пребиваването. Веднъж установен на тези територии, окупаторът е длъжен да пази основните институции, освен при наличието на абсолютни пречки; той не може, без да надхвърли правата си, да се ползва от всички блага на завладяната земя. Така логично възниква въпросът дали това не е секвестриране на суверенната власт в полза на окупатора и в интерес на двете страни? Отговорът му и тук може да се търси в обстоятелствата, при които се случва окупацията /завзеждането на окупираната територия в резултат от въоръжен сблъсък/ и които я отдалечават от секвестрирането в частното право. Окупаторът върху чужда, при това вражеска територия, е твърде далеко от намерението да пази обекта, както

го прави един добър стопанин. По своята правна същност секвестрируемостта представлява имуществена отговорност и като такава е явление на процесуалното, а не на материалното право. Тя се състои в “задължението на длъжника да понесе изпълнителния процес, насочен върху имуществото му. Неин корелат е правото на съдия-изпълнителя да осребри секвестрируемостта и да удовлетвори кредитора”[9, с. 714]. Намерението да се удовлетвори кредитора, характерно за пазача на секвестъра обаче се отдалечава твърде много от намерението на окупатора и прави невъзможно сравнението между окупацията и секвестъра[10, р. 310]. Освен това окупирания страна по принцип не би могла да се счита за длъжник по смисъла на гражданското право, а още по-малко окупаторът отговаря на цивилистичната представа за кредитор. Такава далечна аналогия съществува в литературата по отношение на института на репарациите, но те по принцип се налагат след подписването на мирен договор.

Може би правното положение на окупатора е подобно на това на ползвателя, доколкото окупацията позволява на военните да се установят върху определена територия и да използват в някаква степен богатата ѝ, а в същото време забранява да завземе пълния суверенитет на тази територия. Чл. 55 от Хагските правила от 1907 г. декларират: “Окупиращата държава ще се счита само за администратор и ползвател на публичните сгради, ...гори...принадлежащи на вражеската държава и намиращи се в окупирания страна. Той ще трябва да опазва фонда на тези собственици и да ги администрира съобразно правилата за ползването”[Цит по: 10, р. 310]. По своята същност правото на ползване /usufructus/ е “ограничено вещно право да се използва чужда вещь съобразно нейното предназначение и да се получават добивите от нея, без тя да се променя съществено”[Цит по: 2, с. 205]. Действително в случаите, когато военните нужди легитимират подобен акт, окупаторът има право да разполага с богатата на окупирания страна. Но той едва ли би спазил изискването да не допуска съществена промяна на ползваната вещь. Това обстоятелство противоречи на идеята за естествената идентичност между двата института. Едва ли собственикът - суверен би имал идеята да постави окупатора в техническите правила на допълването, например, относно инвентара на мебелите или състоянието на сградите, които по всяка вероятност ще се износат от употреба[10, р. 310].

След Първата световна война с чл. 22 от Пакта на Обществото на народите е въведен мандатът, като “административно управление на определена територия в интерес на социално-икономическото развитие на местното население”. Международната практика в миналото е създала прецедент да се обоснове решение, свързано с употребата на ж.п. линии от окупатора с понятието за право на управление и да се установи на тази база отговорността на окупатора. През 1929 г. Смесиеният арбитражен френско-германски трибунал разглежда въпроса, че Германия, окупирала по време на Първата световна война белгийската територия, е пристъпила към завземането на ж.п. линия, експлоатирана от анонимна френска асоциация и е заместила последната, както и нейните мандатори. От друга страна Германия не е използвала линията изключително за военни цели, а я е експлоатирала за търговски цели и изпълнявайки такива търговски действия на мястото на асоциацията-ищец. Така тя е станала управител на имотите, по силата на квази-контракт. Следователно трибуналят констатира реализацията на две условия, необходими за съществуването на договор за управление: използването от страна на окупатора за чисто комерсиални цели и липсата на мандат от страна на ищеца. С решение на смесения трибунал от 8 април 1929 г. относно отговорността на Германия, се посочват за приложими чл.чл 1372 и 1393 от белгийския граждански кодекс във връзка с управлението на имоти и окупаторът е задължен да даде сметка за своето управление. Това решение среща много критики още от съвременниците си. Приема се, че то е присъщо за чисто частното право и е неприложимо към военната окупация[4, с. 172; 10, р. 307].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Правомощията на окупатора са обусловени от няколко фактора: 1. необходимостта да осигури безопасността на своята армия; 2. конкретните нужди на сигурността, които позволяват да се определи какви точно компетенции ще му бъдат предоставени, за да може той да изпълни своя дълг на отговарящ за публичния ред и какви права ще му бъдат отказани, защото са изключително свързани с териториалния суверенитет. За разлика от миналото, когато окупаторът е бил в състояние да се държи като истински суверен, сега критерият за границите на поведението му е спешността на военните нужди. По отношение на материалните блага той може да ползва сградите на територията на окупираната държава, което крие рискове за нея от нанасяне на тежки вреди. Той може да ползва недвижимите вещи, принадлежащи на държавата /оръжия, транспортни средства, продукти.../, при условие че ще се употребят директно или индиректно за военни операции. Тези принципи са различни от принципите по отношение на частната собственост на вражеските лица. В случай на конфискация, временната употреба на вещите не е забранена, нещо повече, често тя е наложителна за военни нужди. Не е изключена обаче хипотеза това да доведе например до трансформация на сградите в болници, казарми или конюшни, без собствените да имат право да търсят компенсация. "Нуждите на войната" допускат използването за военни цели и на частните блага, които не могат директно да се използват за военни цели - чл. чл.46 и 47 от Хагските правила уточняват, че конфискацията и ограбването са категорично забранени, но тези правила допускат изключения, стига те да са оправдани от нуждите на войната. Така на практика всеки път, когато нуждите на войната го изискват, могат да бъдат наложени контрибуции и реквизиции.

Следователно независимо от някои прилики, военната окупация не може да се съпостави успешно с нито една институция на частното право. Истинските основания на правомощията на окупатора се намират извън сферата на "чистото право": това са фактически обстоятелства, които го принуждават да търси баланса между своите материални нужди и правата на суверена. Затова той си присвоява някои права в окупираната територия, като в същото време е задължен да позволява на окупираната да упражнява своите права [10, 312-313]. В този смисъл много по-успешно биха могли да се търсят аналогии между военната окупация и някои от институтите на публичното право. Например такава възможност се съдържа във въпроса какво се случва със суверенитета на окупираната държава; дали се наблюдава трансфер на суверенитет, или „двоен суверенитет“ и т. н.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Борисов, О. Международно публично право. С., 2003, с. 403.
- [2] Боянов, Г. Вещно право. Авалон, С., 1998, с. 38, 205.
- [3] Василев, Л. Българско вещно право. С, 2001., с. 29-30.
- [4] Дачев, Л. Учение за държавата. Свидя, С., 2001, с. 169-172.
- [5] Джеров, А. Вещно право, С., 2001, с.45-46.
- [6] Кожухаров, А. Облигационно право /Нова редакция и допълнения, П. Петков/. С., 2000, с. 18-19
- [7] Марков, М. Облигационно право. С., Сиби, 2004, с. 48.
- [8] Русчев, Ив. Административният и частноправният договор. Паз. пр., 2000/1.
- [9] Сталев, Ж. Българско гражданско процесуално право. Сиела, С., 2000, с. 714.
- [10] Debbasch, Odile. L'occupation militaire. Pouvoirs reconnus aux forces armées hors de leur territoire national. Paris, 1962.

За контакти:

Гл. ас.д-р Мария Желева, Катедра "Социални и правни науки", Технически университет - Варна, Тел.: 052 383 469, E-mail: meril@abv.bg

Докладът е рецензиран.